

Д. А. Доўгаль

125 КРОКАЎ ДА ПОСПЕХУ:
зборнік заданняў
для падрыхтоўкі да алімпіяды
па беларускай мове і літаратуры

*Дапаможнік для настаўнікаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання*

Рэкамендавана Навукова-метадычнай установай
"Нацыянальны інстытут адукацыі"
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

М а з ы р
"Выснова"
2 0 2 0

АД АЎТАРА

Алімпіяда па вучэбных прадметах “Беларуская мова” і “Беларуская літаратура” садзейнічае паглыбленню ведаў і ўменняў, спрыяе развіццю творчых здольнасцей вучняў, дапамагае ім пры выбары будучай прафесіі.

Зрабіць падрыхтоўку вучняў да любога этапу спаборніцтва больш плённай дапаможа зборнік заданняў па мове і літаратуры, значная частка якіх прайшла апрацацыю на другім (раённым) этапе рэспубліканскай алімпіяды ў Магілёўскай вобласці.

Асаблівасцю сучасных алімпіяд з’яўляецца наяўнасць заданняў, якія маюць комплексны характар: адна задача патрабуе ад удзельніка разнастайных ведаў і ўменняў. Таму, у адрозненне ад іншых дапаможнікаў па падрыхтоўцы да алімпіяды, у дадзеным адсутнічае размеркаванне заданняў па раздзелах мовазнаўства або літаратуразнаўчых тэмах. Парадак размяшчэння матэрыялу адпавядае практыцы складання алімпіядных комплексных работ: фанетыка / арфаграфія → лексікалогія / фразеалогія → марфеміка / словаўтварэнне → марфалогія / сінтаксіс → літаратуразнаўства. У дапаможніку прадстаўлены заданні з усіх адзначаных раздзелаў мовазнаўства, аднак адлюстраваны ўсю разнастайнасць і багацце моўнага матэрыялу ў абмежаванай колькасці заданняў — невыканальная задача. Таму ў зборніку перавага аддаецца тым тэмам і матэрыялам, якія апошнім часам рэгулярна знаходзяць адлюстраванне ў заданнях трэцяга (абласнога) і заключнага этапаў рэспубліканскай алімпіяды.

Яшчэ адным новаўвядзеннем, якое істотна паўплывала на распрацоўку алімпіядных заданняў, стала ўкараненне ў адукацыйную практыку кампетэнтнаснага падыходу, які мае на мэце фарміраванне ў вучняў функцыянальнай пісьменнасці, г. зн. здольнасці выкарыстоўваць набытыя веды і навыкі для рашэння жыццёвых задач у розных сферах чалавечай дзейнасці. Усё больш значнае месца ў комплекснай рабоце займаюць кампетэнтнасна-арыентаваныя заданні, якія выкарыстоўваюцца для фарміравання і праверкі ўзроўню прадметных, міжпрадметных і ключавых кампетэнцый. Рысамі такіх заданняў з’яўляюцца набліжанасць да рэальнай жыццёвай сітуацыі, інтэрдывіцыплярнасць, ярка выражаны дзейнасны характар. У прапанаваным вашай увазе дапаможніку значная частка заданняў адпавядае ўказаным характарыстыкам.

Заданні не замацаваны за якім-небудзь класам: курс беларускай мовы на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі з’яўляецца адносна

завершаным, таму як дзевяцікласнікі, так і вучні дзясятых і адзінаццатых класаў змогуць даць адказы на ўсе пытанні. Тое ж тычыцца і большасці заданняў па літаратуры, хоць, вядома, з некаторымі прапанаванымі задачамі вучні змогуць справіцца толькі пасля знаёмства з пэўным мастацкім творам у X або XI класе. Такія заданні ў дапаможніку маюць адпаведныя пазнакі, напрыклад, 114⁽¹⁰⁾ (гэта заданне рэкамендуецца для выканання не раней чым у дзясятым класе) або 119⁽¹¹⁾ (заданне прапануецца толькі адзінаццацікласнікам).

Аснова лінгвістычных і літаратуразнаўчых заданняў у дапаможніку — лексічныя і фразеалагічныя адзінкі, словазлучэнні, сказы, тэкставыя фрагменты з мастацкай і навуковай літаратуры, сродкаў масавай інфармацыі. Форма заданняў, прадстаўленых у зборніку, разнастайная: тэсты розных тыпаў, лінгвістычныя задачы, практыкаванні на пераклад і інш. Лінгвістычныя і літаратуразнаўчыя задачы праблемна-пошукавага характару спрыяюць развіццю мыслення, а займальныя заданні служаць сродкам фарміравання пазнавальнай цікавасці вучняў. Да ўсіх заданняў, падазеных у зборніку, прапанаваны даведкі, крыніцай якіх сталі ўказаныя ў канцы зборніка дапаможнікі і слоўнікі, што дазваляе выкарыстоўваць выданне для самастойнай работы пры падрыхтоўцы да алімпіяды па вучэбных прадметах “Беларуская мова” і “Беларуская літаратура”.

Аўтар шчыра спадзяецца, што гэты зборнік дапаможа зрабіць па-кручасты алімпіядны шлях паспяховым.

№ 3. Размяркуйце прыслоўі ў залежнасці ад месца націску: *дачыста, даясна, задарма, зараней, зрання, крыху, нікуды, увушышу.*

Словы з націскам у корані	Словы з націскным суфіксам

№ 4. Зрабіце арфаграфічны запіс назваў беларускіх культурных і спартыўных фестываляў. Не забудзьце правільна аформіць назвы мерапрыемстваў.

[в'эрас'н'овай'а пал'ітра]	
[в'ал'ікай'а б'ардрыб'алка]	
[дрыб'інск'ій'а таршк'і]	
[й'азыл'скай'а дз'ас'атка]	
[наш' гр'унвальт]	
[сп'аччына стаг'оддз'аў]	

№ 5. Паводле пададзенай транскрыпцыі зрабіце арфаграфічны запіс фрагмента рэпартажу пра свята роднага слова, якое прайшло ў Быхаве.

<p>[рас'ій'ск'і п'іс'м'эн'н'ік / дарэчы / ураджэн'эц маг'іл'оўшчыны / і м'эцэнат вал'эры' казак'оў часта прый'ажджай'э ў б'эларус' на дз'эн' п'іс'м'энства / таму с'ол'эта й'он адзначыў / в'эл'м'і прый'эмна / што с'в'ята вандруй'э з аднаго м'эсца ў й'іншай'э ды ўваскрашай'э кул'туру мал'эн'к'іх б'эларуск'іх гарадоў //]</p> <p>Заўвага: знак / абазначае тактавую паўзу ў межах сказа, знак // — міжфразавую паўзу.</p>

ЛІТАРАТУРА

1. Арфаэпічны слоўнік беларускай мовы / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.] ; уклад.: В. П. Русак [і інш.] ; рэдкал.: В. П. Русак, Ю. С. Гецэвіч, С. І. Лысы. — Мінск : Бел. навука, 2017. — 757 с.
2. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. Т. 2 / М. Багдановіч. — Мінск : Навука і тэхніка, 1993. — 600 с.
3. Бардовіч, А. М. Школьны марфемны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, Л. С. Мормыш, Л. М. Шакун. — Мінск : Аверсэв, 2005. — 496 с.
4. Бардовіч, А. М. Школьны словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А. М. Бардовіч, М. М. Круталевіч, А. А. Лукашанец ; пад рэд. А. М. Бардовіча. — Мінск : Аверсэв, 2006. — 512 с.
5. Беларуская лексіка і граматыка: моўная стыхія і моўная норма : дапам. / І. І. Караткевіч [і інш.]. — Кіеў : Вид-во Ліра-К, 2018. — 140 с.
6. Беларуская мова : практыкум па арфаграфіі і пунктуацыі / Д. А. Доўгаль [і інш.]. — Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2015. — 100 с.
7. Беларускі арфаграфічны слоўнік / Нац. акад. навук Беларусі ; уклад.: Л. П. Кунцэвіч, І. У. Кандраценя ; пад рэд. А. А. Лукашанца. — Мінск : Бел. навука, 2012. — 695 с.
8. Беларускі правапіс : дапам. / І. Л. Бурак [і інш.] ; пад рэд. Д. В. Дзятко. — Мінск : БДПУ, 2011. — 210 с.
9. Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў. Актуальная лексіка / А. М. Булыка. — Мінск : Попурри, 2005. — 336 с.
10. Вардамацкі, Л. М. Адваротны слоўнік беларускай мовы / Л. М. Вардамацкі, В. М. Несцяровіч. — Мінск : Нар. асвета, 1994. — 144 с.
11. Васючэнка, П. Адлюстраванні першатвора: Літаратура ў філалагемах і пятрогліфах / П. Васючэнка. — Мінск : Логвінаў, 2004. — 144 с.
12. Гаўрош, Н. В. Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы / Н. В. Гаўрош ; пад рэд. Ф. М. Янкоўскага. — Мінск : Нар. асвета, 1991. — 175 с.
13. Гілевіч, Н. Выбар: [публіцыстыка, выступленні, інтэрв'ю] / Н. Гілевіч. — Мінск : Беларусь, 1993. — 248 с.
14. Гілевіч, Н. Выбраныя творы / Н. Гілевіч ; уклад., камент. Н. Гілевіча ; прадм. У. Конана. — Мінск : Кнігазбор, 2009. — 600 с.
15. Грабчыкаў, С. М. Слоўнік паронімаў беларускай мовы / С. М. Грабчыкаў. — Мінск : Нар. асвета, 1994. — 478 с.

16. Граматычны слоўнік дзеяслова / НАН Беларусі ; уклад.: В. П. Русак [і інш.] ; навук. рэд.: А. І. Падлужны, В. П. Русак. — Мінск : Бел. навука, 2007. — 1252 с.
17. Граматычны слоўнік назоўніка / НАН Беларусі ; уклад.: Г. У. Арашонкава [і інш.] ; навук. рэд. В. П. Русак. — 2-е выд., дапрац. — Мінск : Бел. навука, 2013. — 1245 с.
18. Граматычны слоўнік прыметніка, займенніка, лічэбніка, прыслоўя / НАН Беларусі ; уклад.: Н. П. Еўсіевіч [і інш.] ; навук. рэд. В. П. Русак. — 2-е выд., дапрац. — Мінск : Бел. навука, 2009. — 1176 с.
19. Грахоўскі, С. Выбраныя творы / С. Грахоўскі ; уклад., камент. Т. Грахоўскай, К. Цвіркі ; прадм. Л. Савік. — Мінск : Кнігазбор, 2007. — 544 с.
20. Доўгаль, А. В. Сродкі выражэння эмоцый у сучаснай беларускай мове : манагр. / А. В. Доўгаль. — Мінск : Тэхналогія, 2008. — 176 с.
21. Дубоўка, У. Некаторыя прыватныя выпадкі мілагучнасці нашае мовы / У. Дубоўка // Спадчына. — № 5. — 1992. — С. 79—83.
22. Жук, К. Вершы / К. Жук // Польша. — 2010. — № 3. — С. 52—57.
23. Зорка Венера. Лірыка кахання / уклад. М. Аўрамчыка. — Мінск : Маст. літаратура, 1972. — 280 с.
24. Зэкаў, А. Вершы / А. Зэкаў // Польша. — 2010. — № 1. — С. 82—87.
25. Караткевіч, І. І. Сучасная беларуская мова. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія : дапам. / І. І. Караткевіч. — Кіеў : Видво Ліра-К, 2019. — 140 с.
26. Кароткая граматыка беларускай мовы : у 2 ч. / навук. рэд. А. А. Лукашанец. — Мінск : Бел. навука, 2007. — Ч. 1 : Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. — 351 с.
27. Клышка, М. К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / аўт.-склад. М. К. Клышка. — Мінск : ПУП “Радыеўла-плюс”, 2005. — 672 с.
28. Лазарук, М. А. Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў / М. А. Лазарук, А. Я. Ленсу. — 3-е выд. — Мінск : Нар. асвета, 2003. — 239 с.
29. Лепешаў, І. Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. — Мінск : Бел. навука, 2002. — 509 с.
30. Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. / І. Я. Лепешаў. — Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2008. — Т. 1. — 672 с. ; Т. 2. — 704 с.
31. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І. Я. Лепешаў. — Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2004. — 448 с.
32. Лозка, А. Ю. Беларускі народны каляндар / А. Ю. Лозка. — 2-е выд., перапрац. і дап. — Мінск : Польша, 2002. — 240 с.
33. Макарэвіч, А. М. Беларуская дзіцячая літаратура ў тэрмінах і паняццях : дапам. / А. М. Макарэвіч, В. І. Караткевіч ; пад агул.

- рэд. А. М. Макарэвіча. — Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2014. — 140 с.
34. Мацяш, Н. Душою з небам гаварыць: Выбраная лірыка / Н. Мацяш. — Мінск : Маст. літаратура, 1999. — 462 с.
 35. Міхневіч, А. Я. Слоўка за слоўкам : алфавітны даведнік па культуры бел. мовы для ўсіх / А. Я. Міхневіч, Л. П. Кунцэвіч, Ю. В. Назаранка. — Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2006. — 166 с.
 36. Рагойша, В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах : дапам. / В. Рагойша. — Мінск : Бел. энцыкл., 2001. — 384 с.
 37. Рамза, Т. Р. Сінтаксіс: Тэарэтычны курс : вучэб. дапам. / Т. Р. Рамза. — Мінск : БДУ, 2006. — 214 с.
 38. Рублеўская, Л. І. Шыпшына для Пані : вершы і эсэ / Л. І. Рублеўская. — Мінск : Маст. літаратура, 2007. — 254 с.
 39. Сіпакоў, Я. Выбраныя творы. У 2 т. Т. 1. Паэзія / Я. Сіпакоў ; прадм. Л. Ламекі. — Мінск : Маст. літаратура, 1995. — 431 с.
 40. Скрыган, Я. Выбраныя творы / Я. Скрыган ; уклад., камент.: Г. Скрыган і К. Цвіркі ; прадм. В. Кавалеўскага. — Мінск : Бел. кнігазбор, 2005. — 544 с.
 41. Старычонок, В. Д. Слоўнік амонімаў беларускай мовы / В. Д. Старычонок. — Мінск : Выш. шк., 1991. — 255 с.
 42. Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк. — Мінск : Выш. шк., 1990. — 222 с.
 43. Сямешка, Л. І. Беларуская мова: Уводзіны ў навуку аб мове. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія : вучэб. дапам. / Л. І. Сямешка. — Мінск : Сучаснае слова, 1999. — 224 с.
 44. Танк, М. Выбранае : Вершы / Максім Танк. — Мінск : Маст. літаратура, 1993. — 335 с.
 45. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / уклад.: І. Л. Капылоў [і інш.] ; пад рэд. І. Л. Капылова. — Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2016. — 968 с.
 46. Уласевіч, В. І. Слоўнік новых слоў беларускай мовы / В. І. Уласевіч, Н. М. Даўгулевіч. — Мінск : ТетраСистемс, 2009. — 448 с.
 47. Шамякін, І. П. Трывожнае шчасце : Аповесці / І. П. Шамякін ; прадм. А. І. Бельскага. — Мінск : Маст. літаратура, 2008. — 607 с.
 48. Шандроха, Н. Э. Экспрэсіўны сінтаксіс : вучэб.-метад. дапам. / Н. Э. Шандроха. — Гродна : ГрДУ, 2002. — 62 с.
 49. Шкраба, І. Р. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі / І. Р. Шкраба. — Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2008. — 320 с.
 50. Шкраба, І. Р. Сучасная беларуская мова. Марфалогія / І. Р. Шкраба. — Мінск : Сэр-Віт, 2007. — 304 с.
 51. Шур, В. Уласнае імя ў мастацкім тэксце : манагр. / В. Шур. — Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2010. — 207 с.